

IHTAR. 2 — *ايجون ne için* «pour quoi» yerine *niçün, niçin* kelimeleri kullanıldığı gibi, bu mânada *ne-den* ve *ne-ye* (mef'ulün anı ve mef'ulün ileyi) haletlerinde *ne*) veya sadece *ne de* kullanılır: *ne dur-uyor-suñ?* «pourquoi restes tu là» bunun yerinde yine sadece *sebeb?* kelimesi de kullanılır:

Mk. *اونك ايجون on-uñ için* (veya *bu yüz-den*) «pour cela, c'est pourquoi, pour cette raison».

IHTAR. 3 — *içün*, çok kere kâsem, yemin «serment» veya yalvarış «adjuration» mânalarıyla kullanılır:

Ml.: *الله (دينم) ايجون Allah (veya din-im) için* «au nom du Seigneur (ou de ma religion)»;

پادشاهك (اولادك) باشيجون pādīshāh-iñ (veya: evlād-iñ-iñ) başı için «(je t'en conjure) par la tête du Sultan ou de tes enfants)»;

الله (طنفري، پيامبر، كلام قديم) حقيجون Allah (veya Tanğrı veya peygamber veya Kelām-ı Kadīm) haqq-ı için «au nom d'Allah (ou de Dieu, ou du Prophète ou du Coran)».

Asıl mânasıyla: «au nom du droit d'Allah... de ce qui est dû à Allah...»;

يمين ايدرمكه يري و كوئي يرادان حق سبحانه و تعالى حضرتلرينك برلكي حقيجون... yemin id-er-im-ki yer-i ve g'ök-ü yara-d-an Haq subhān-ehu ve ta'ālā hazret-leri-niñ bir-liğ-i haqq-ı için... A.U.E «je jure par l'unité de Dieu créateur de la terre et du ciel que...» (1595 'Ahd-nāme si; J. as., 1876 (2), s. 379);

qarı-sı-niñ boş dūs-me-si için bir yemin ver-mek «jurer par la réputation de sa femme (yani: eğer sözden dönülürse, karısını boşamayı üzerine alarak)..»

قرآن منزل حقيجون او مقوله كيسه جزاسن بولور Kur'ān-ı münzel haqq-ı için o maqūle kimse cezā-sın bul-ur A.U.E «nous jurons par le Coran descendu du ciel, que de pareilles gens seront punis» (Hierî 1198 yılı fermanı, *Cevdet Tarihi*, 195).

Azerce'de (*içün* siz olarak) *الله حق Kur'an haqqı* Allah haqqı denilir.

884. 2° zayıflamış bir *gayelik* mânası var ki, Fransızca'da «relativement à, concernant» mânalarıdır.

içün edatı bu kavramıyla *-dan* (mef'ulün anı) a da yederlik edebilir. Bu türlü Viguier (s. 202) gramerinin bir ibaresinden çıkar gibi görünüyor. Mk. § 913.

MI. : *sen-iñ için bir daha bura-ya g'el-me-sin di-ye emr et-miş-di-m* «(pour ce qui est de toi), j'avais ordonné que tu ne vinsses plus ici» keli. keli. : «pour toi, j'avais ordonné en disant: «qu'il ne vienne pas ici».

senin için kelimeleri tekid için getirilmiş artık bir kelime «explétif» diye sayılarak karşılıksız bırakılırsa, Fransızca tercümesi daha tam olabilir.

3° *sebebcil* «causatif» bir mânası var ki, Fransızca'da : «à cause de... par ce qui...» (Mk. § 934) karşılığıdır.

Bu kavrama ancak *on-uñ için, bun-uñ için* gibi işaret zamirleriyle (mk. Fransızca'da : «c'est pour cela que...») ve *-dik* veya *-(y)ecek* li fiillerin isimcil siygalariyle (Mk. § 1439) rastlanır.

IHTAR. — *için* ilgici bazan izafet «mülkiyet» zamirini almış veya almamış *öyle* (§ 402) katmaç (zarf) ına katılmış bulunur.

MI. : *öyle-si için* «pour une pareille personne, pour quelqu'un de cette espèce»;

ben yazık ki böyle-si için bu kadar emek sarf et-dim «c'est dommage que je me sois donné tant de peine pour un homme comme lui».

böyle ve *şöyle* de daima izafet «mülkiyet» zamiri olan *si* yi alır : *böyle-si için, şöyle-si için*.

3. KIYASLAMA İLGIÇLERİ.

885. Kıyaslama «comparaison» ilgiçlerini şöyle ayırıyoruz : a. Vasıflık kıyaslama ilgiçleri «post. de comparaison qualitative» (§ 886 dan 890); ve b. Miktarlık kıyaslama ilgiçleri «post. de comparaison quantitative» (891 den 895).

Bu ayırış kesin birşey değildir ve içlerinde birbirinin sahasını çiğneyenler olmasına karşı gelindiği de iddia edilemez (vasıflık veya miktarlık) kıyaslama ilgiçleri *-e, a* (mef'ulün ileyh) e yederlik ettikleri zaman sınırlanık «limitatif» bir mâna alırlar (bk. § 903).

Katıldıkları isimlerle hal ve tarz bildiren katmaçlık (zarflık) tabirler vücuda getirirler ki, bunlar tarifçi «déterminant» olarak ta kullanılabilirler (bk. § 887).

a. VASIFLIK (VEYA TARZLIK) KIYASLAMA İLGIÇLERİ.

886. Yeni Osmanlıca'da en çok kullanılan vasıflık ilgiç, *gibi* «comme» dir.

MI. : سره دوه می کې آغیر کیدو *surre deve-si gibi ağır gid-er* «il va lentement comme le chameau de la Surra (Sultanın hediyesini Mekke'ye götürən deve)»;
 سبیلخانه بارداغی کې دیزلار *sebilhâne bardağ-ı gibi diz-il-miş-ler* «ils se sont mis en rang, comme des godets de fontaine publique (bir söylence ki, kalabalık bir aile için söylerler).

HTAR. — *gibi*, bazı lehçelerde (meselâ: Tobolsk lehçesi) ndeki *kibik* kelimesine muadildir. *gibi'i dahi*, *an-iñ gibi'i dahi*, *an-lar-iñ, bun-uñ gibi'i* - A.U.E (Rouen, No. 1502 yazmaları, yap. V° 49, 53, 60 ve V° 76) suretlerindeki ifadelerde görülebilen belki de bunun artı yaşarları sayılabilir ki, buralarda *gibi'i* kelimesi (gaibe izafet «mülkiyet» zamirli olarak) *gibiğ-i* olması mümkündür; ve bütün bu ifadeler Fransızca «de même» mânasıyla katmaç (zarf) olarak kullanılmıştır (Mk. § 887, sonları).

Âzerce'de *kimi* şekli kullanılır :

Anadolu'da da *kimi* derler (ki Maraş'ta tarafımızdan kaydedilmiştir). Mk. GİESE (s. 56 ve 59) : *yel gimi, gül gimi*.

Bächtlingk (§ 188 ve *Vocab.* s. 66), (örnb. : *kö(ä)bi* -A.U.E, ve *kö(ä)bi* A.U.E-nijeg. : *kebik* suretlerinde olan) Osmanlıca *gibi* kelimesini, Yakutça şekil «forme» suret, görünüş «aspect» mânasındaki *kiäb* kelimesine yaklaştırıyor; mk. uranşa lehçesi : «şekil, suret, «forme», kıyafet «accoutrement» mânasındaki *käp*, Moğolca : .

Div. L. T. (III, s. 85) de de *kib* kelimesi şu kavramlarda veriliyor :

1° Kalıp «moule» : *kerpiç kib-i* kerpiç kalıbı «moule à tuile»;

2° (El-mesel-i ve-l-şibih) bir şeyin misli ve benzeri oluş «semblance, ressemblance» : *bu er an-iñ kib-i* (A.U.E) bu adam onun benzeri «cet homme -ci est comme celui là».

Bu esere göre görülüyor ki, *gibi* (*kibi*) kelimesi (gaibe izafet «mülkiyet» zamiri: *i* yi alan) *kib-i* suretinde yapılmış bir kelimedir.

Eski Osmanlıca'da *gibi* (ve aktarılmış olan : A.U.E) *bigi* kelimeleri farksız olarak kullanılırdı :

MI. : *ben-üm bigi kişi-nüñ* (A.U.E) «d'un homme (Bibl. nat., 86 yazmaları, yap. 3; XV'inci asır);

kağı gibi ya kilim bigi nesne (A.U.E) «des objets comme un tapis ou un kilim» (*Hfal. Şahi*, yap. 78 V°; mk. *ayni eser*, yap. 2 V°, 6, 23, 24 V°, 34 V°).

bigi şekli Çağatayca'nın *bigin* (*Mağzen-i Mir Haydar*, yap. 40) kelimesine ve eski Türkçenin *bigāw* (RADLOFF, VI. 1741, *Codex Comanicus*'a atfen) kelimesine yaklaştırılabilir.

887. Bir isim ile ardınca *gibi* kelimesinden vücuda gelen ifadeler şöyle kullanılabiliş :

1° Katmaç (zarf) olarak :

bun-uñ gibi «de cette façon, de même, de la même façon» ki, arapça *ke-zülük* maundağıdır. Bu ifade ardınca *dahi* «aussi» kelimesi de getirilirdi (bak başka misallere § 886).

2° Sıfat olarak :

پاموق كى *pamuk gibi* «pareil à du coton, doux comme du coton»;

ملك كى بر آدم *melek gibi bir adam* «un homme pareil à un ange, un homme bon comme un ange».

Böyle bir tabir bir zamirle vücuda getirilmiş ise, o zamir üstünleme olarak mücerret haletinde bırakılır :

MI. : بو كى فرستار *ba gibi fırsât-lar* [1] «de pareilles occasions»;

سن كى بر آدم *sen gibi bir adam* «un homme comme toi, un homme dans ton genre»;

نه كى شرائط ايله *ne gibi şerâit ile?* «à quelles condition?» (Mk. § 341).

Eski Osmanlı lehçesinde aidlik «génitif» haleti daha sık kullanışlı idi : بونك كى ادهلر *bun-uñ gibi maddeler* (A.U.E) «ces sortes de matières» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. V° 53 ve muhtelif yerlerde); نه نك بر اده *ne-niñ gibi rızka* (A.U.E) «quel pension?» (aynı yer, yap. 76).

3° İsim (alem) olarak :

O zaman isim (alem)lerin aldığı aynı ekleri alırlar (§ 210); meselâ, cemi ekini : بونك كى ادهلر *bun-uñ gibiler* «de pareilles choses, de pareilles gens»;

Haliyet sonuçlarını «les désinences casuelles» : بونك كى سببى *ban-uñ gibi-niñ sebeb-i* «la cause de pareilles chose» (A.U.E) (Rouen, No. 1052, yap. V° 59); بونك كى سببى *ban-uñ gibi-ye* «à pareilles gens» (A.U.E) (1426 yılı yazmaları, yap. V° 146);

İzafet «mülkiyet» zamirini : بونك كى سببى *bun-uñ gibi-si, ban-ların gibileri* «de pareille chose (gens), de pareilles choses (gens) (A.U.E).

Bu ilginç fiil siygalariyle kullanışı hakkında bk. § 691 ve 1446 ve aşağısı).

888. Kıyaslanmanın iki haddi arasındaki benzerliği daha çok görünürlemek için ikinci hadde *-de* edatı da katılır (§ 407). Fransızca'da «de même que... tout comme...».

Böyle bir halde ilginç rolü *yüklem bağlacı* «conjonction copulative» e yaklaşır (Mk. § 960).

MI. : احمد كى محمد كى *Ahmad gibi Mehmed de gel-ecek* «Ahmed et Mehemed viendront tous les deux»;

صوغوق هو الرده كزده كى صوجاق هو الرده كزمنده *soğuk hava-lar-da g'ez-mek gibi sıcak hava-lar-da g'ez-mek-de muzir-dir* «il est malsain de se promener par un temps (trop) froid comme par un temps (trop) chaud».

İHTAR. — Şark Türkçesinde bu edatın ...a *qadar* «jusqu'à» mânasında mefulün ileyhlî misalleri bulunmaktadır (mk. § 905, ihtar).

[1] Müellif bunu *fırsat* suretinde kaydediyor ki, bizim kullandığımız nöbet mânasıyla arapçasının aslı da budur; fakat halâ bugün kullandığımız kelimenin söylenişi bizde bu değil, *fırsat* dır. Bu şekil ise Arapça'da «hayiz gören hatunun silinip pâk olacağı bez, yün ve pamuk parçası gibi şeyler» mânasındadır (bk. *Ahteri*).

Osmanlıca arapçanın, farsçanın kelimelerini çoğu zaman arap acem gibi söyliyemedikten ba ka, mânalarını da böyle değiştirdiği oluyor. Meselâ farsça'nın *serbest* kelimesi o dilde (başı bağıt) mânasında olduğu halde, biz onu (başı boş) mânasında ters ve yanlış almışızdır. A.U.E

تک *tek* (ك : *dek*).

889. Osmanlıca'da sınırlama «limitatif» ilgici olarak kullanılan *-tek* (*dek*) edatı (bk. § 904), aslında gibi «comme» mânasında olan bir kıyaslama ilgici idi; ve *gibi* (§ 886), *-ce* (§ 920, bunun istikakı hakkında bk. § 930) suretinde mânadaşları vardı. (Kıyaslama edatı «particule comparative») bu kavramıyla Osmanlıca'da hattâ eski Osmanlıca'da dahi hemen meçhuldür. Her nekadâr XVI^{ncı} asır şairlerinden Fuzulî:

تک مکرر تک لذیذ *qand-i mükerrer t-k leziz* yani (katmerli nebat şekeri gibi lezzetli (A.U.E) «doux comme du sucre candi»,

diye bunu kullanmış ise de, onun dili esasen şark tesirlerine uğramış bulunuyordu.

Halbuki Osmanlıca'nın aksi olarak bu edata Orhon kitabeleri dilinde (VIII inci asır): *tūri, tg [tūri tāg]* «tanrı gibi» (Radloff'tan Ka. kitabesi, satır 1, kelime 1) suretinde... ve *تک tek, تāk, tāg, دāk, dāg, dāg (dag) تیک tik, tig, دیک dik, diğ (diy, diy)* suretinde epeyce müteevvi manzaralar almış olarak birçok şark lehçelerinde sık sık rastlanmaktadır.

Muhtelif Türk dillerinde başlıca kullanışları şöyledir:

1° Bir isim (alem) ile birlikte bulunur:

MI.: *تیک چيچاک tik (g) (A.U.E) «comme une fleur»*. (Hosrev-ü Şirin. yap. 2).

2° (Mücerret veya muzafü ileyh «aidlik» halinde) bir zamirle birlikte bulunur:

MI.: *تک پری پادشاهی sen tek (g) peri-ler pādīshāhī* (A.U.E) «une reine des fées, comme toi; une beauté comme toi» FETH 'ALİ AḤ., azerce komedyalar, s. 56; mk. *aynı eser*, s. 40).

Bu edat istihfâm zamirleri olan *ķay* (bk. § 1026, ibtar 2) ve *ne* (§ 319) den ve işaret isimlerinden olan (insıraflı «oblique» hallerinde) *bu, şu, o* (ve insıraflı hallerinde *an*) dan sonra geldiği zaman onlarla bitişerek hal ve tarz katmaç* (zarf) ları vücade getirebilir. O zaman kendi istiklâlini kaybederek bakiki bir ek halini alır, ve imtisal (gibileşim) «assimilation» (veya ahenk «harmonie») kanununa uyarak (§ 136) icabına göre *dağ* veya *dağ* şeklini alabilir.

کایداغ *ķaydağ* (GRENARD, *Journ. as.*, 1899 senesi, s. 311);

تیک *netik, نتāk, nitāk* (KATANOF, *Hakim-Ata*, I. 129) «comment» mk. § 1001). Mânadaşları: *تيجا nice, nice* (§ 402), *تچوک neçük*.

Bu lâhika, *-ce, -cek* lâhikası (§ 917) gibi işaret zamirlerinde, zamircil bir *n* ile geişirler (bk § 254).

MI.: (Çağatayca): *مونداق mundak, mundag* (A.U.E);

شونداق şundak, şundag (A.U.E);

اونداق ondak, ondag (A.U.E))

انداق andak, andag (A.U.E) };

«ainsi, comme ceci, comme cela, de cette façon, tellement»;

Mânadaşları: *انجا anca, ancılayın* (A.U.E);

(Meninski'ye göre, *Deli Bürâder*'den alınau misal, *اندāk andak*, hemcu «aussitôt» bildirir).

Bununla beraber bazan işaret zamiri aidlik «génitif» halini alır, ve *tek* edatı fonetik bakımdan istiklâlini muhafaza eder: *مونونک تیک mun-unğ t-k* bunun gibi (A.U.E);

مونونکدāk mun-unğ-dāk (A.U.E) «un pareil, comme cela» (*Hakim-Ata* I. 141, 126).

انینگ تیک an-inğ tik (A.U.E), *ancağ* (§ 430) un mânadaşdır.

3° Fiilin isimcil siygasıyla birlikte bulunur.

tek edatı bu takdirde ulakçıl «gérondif» tabirleri veya fiilin isimcil siygalarından daha başkalarını teşkil etmeğe yarayabilir (bk. -*gen* lâhikası için, § 1450 ve -*gü* lâhikası için, § 868, ihtar 3).

890. Öteki vasıflık kıyaslama edatları :

1° -*ce* ve -*cesine* edatları (bk. § 920 ve 929).

2° -*si* lâhikası ki, (bilhassa kelime bir vokalle nihayetlenmiş ise) *مسی* -*msi* şeklinde gelişimli olarak kullanılır.

a. Bu lâhika bir sığata eklenince -*ce*, -*cik*, -*cek* gibi gerçekten azaltıcı «diminutif» mahiyetini alır. Bu kullanım 519 uncu bendde mutalâa edilmiştir [1].

b. Bir isim (alem) e katılınca *کمی* gibi «comme» mânasını verir, ve şöyle bir takım sıfatlar ve katmaçlık (zarflık) tabirler yapılmasına yarar :

یılan-سی *yılan-sı* «serpentin, comme un serpent»;

مایمون-سی *maymun-sı* «simiesque, comme un singe»;

اورمان-سی *orman-sı* «silvestre, comme une forêt».

Mk. *qarım-sı yağmur* «pluie, mêlée de neige»;

kadife-msi bir kumaş «étoffe qui imite le velours»;

bayır-ımsı, dere-ımsi bir yer «un endroit en pente, creux comme une vallée»;

taraca-ımsı «en terrasse» (S. B);

yag-ımsı (B. de M.) «à peu près comme de l'huile» (A.U.E);

yañ-sı «de travers»; *mahalle-ımsi* (Kunos) «à peu près comme un quartier»,

A.U.E

MI. : *اوقاق چوققورمه امتحانسی شیر مورق خواجهك شانندن دکلدر. afa-cık çocak-lar-a imtihan-sı şey-ler sor-mak hoca-lık (Hoâce-lik?) şân-ın-dan değıl-dir* A.U.E «il n'est pas digne d'un maître de poser à de tout petits enfants des questions d'examineur» *Grammaire de Hafouz Resi*, s. 32).

c. Bu lâhika -*gü* lü fiilin isimcil siygasına ilâve edilince (§ 868, ihtar 3) hususî bir siyga teşkil eder ki bu, şimdiki Osmanlıca'da -(y)*esi* lâhikasıyla (§ 792) ifade edilmektedir.

IHTAR. 1 — Bu teşkilei unsur «morphème» u sonu vokalle nihayetlenen kelimelerin gaibe izafet «mülkiyet» zamiri ile § 228 karıştırmamalı.

Bu bilâkis başlamlı «inchoatif» fiil lâhikası olan -*si* ile akraba görünüyor; bk. § 844, zeyil, *ayrık-sı-mak* (*ayrak-sı*); yine mk. başka Türk dillerinden alınmış olan şu misalleri :

sovak-sı «se refroidir, devient frais (*sovak-su*)», G. D., s. 165;

havf*-sı «avoir peur» -*havf*-su* «dangereux» s. 165;

avlak-sı «être déserté, dépeuplé (*avlak-su*)», s. 164;

[1] 519 uncu bendin 1 inci ihtarında verilen misallere şu birkaçı da katılabilir :

tümse-ğimsi «arrondi» (S. B, آغرشاق *ağır-şak* kelimesi altında);

Başka Türk lehçelerinde :

çal-su veya *çal-sımal* kır rengine çalan «grisonnant» (G. D., s. 593);

qattı-su katıca «assez dur» (s. 598); *qaw-su* sararmı-ça «assez pâle» (s. 18); *yas-su* yaşça

veya *nam-su* nemlice veya *dım-su* ? «légèrement humide» (s. 592); *ırag-su* ıraqça «assez

loiu» (RADLOFF, I. 1336). J. D.

irāmsi- [1] «être fier (irāmsū)» s. 99.

Aşağıdaki Osmanlıca isimlerde *-si* lâhikası fiilcil tabanlar «bases verbales» a katılıyor:

yat-sı «prière du soir»;

tūt-sū «fumigation»;

sin-si «caché, dissimulé».

Bir *-se* lâhikasını da izleri görülmektedir: *çiy-se [2] «bruine»* (bk. S. B., français-turc., «bruiner» kelimesine).

Mk. G. D. s. 107: *kük-se, kükräk* (kıyaslık) Osmanlıca *göğüs (göks)* «poitrine».

İsimcil veya fiilcil tabanlara hiç ayırdetmeden katılan ve boğazlı konsonlarını da muhafaza etmiş bulunan şu aşağıdaki kelimelerle bütün bu teşkilci unsurların bir ilgileri olması ihtimali vardır:

-sek, -[i]msek; -sik, -[i]msik:

tüm-sek, tut-sak, bağır-sak, (mk. *ķursak*), *yük-sek*, (mk. *yüce* şark türkçesinde: *yükgerü*), *agırsak* (veya *ağır-sak*) *sar-ımsak, kurumsak, tañsuk* (eski Osm.) *süm-sük, kına-msık, ağla-msık*, Mk. G. D., s. 105: *yälbirsäk* «(Tavukgillerde) ibik», mk. Osm. *yelbir-mek* s. 163: *ķumsuk* «envieux».

Bu lâhikaya Orkhon kitabelerinde *-sġ (-sıġ)* ve *(-sk)* suretlerinde rastlanıyor ki, Radloff bunları hep de yüksek bir vokalle *-stġ, -sük* vs. suretlerinde kaydetmektedir:

çsġ (Radloff: *aç-sıġ*) *açlık* «faim»;

öl-sk (Rad.: *öl-sük*) «la mort»;

tw-sġ (Rad.: *tod-sıġ*) *doyum* «satiété» (bk. RADLOFF, *Bull. Ac. Pét.*, 1911, s. 436);

Yine mk. *il tut-sġ* (Rad.: *el tut-sıġ* *halk birliği?* «union du peuple» inser. Ka. de Radloff, 104); *kün twgsġ* *gün doğusu* «levant»; *kün batısık* *gün batısı* «couchant» (K. de Radloff, I. 4, 8; Ka. I. 2, mk. s. 618 tenbih).

Yine mk. § 844 zeyil.

İHTAR. 2 — *Kunos arangamsı [3], utangamsı [3]* şekillerini de veriyor.

3° $\frac{-leyin}{-layın}$ [4] lâhikası ki, bu şöylelerine katılır:

[1] Bu kelime hakkında bir kanaatimiz yoktur. Sonra bütün bu misallerde ve daha aşağılarda geçen kalın *ķ* lar, müellifin eserinde *g* suretinde kayıtlıdır. A.U.E

[2] Bunun hakkında da bir kanaatimiz yoktur. A.U.E

[3, 3] Bunlardaki *m* lerin aslı *n* olacak; bk. § 890, b. A.U.E

[4] D. L. T. I, 103, 146; III, 140: *eylä* Oğuzca = *öyle* «kezalik, keza». Bu *-eylä* kelimesine aletlik eki olan *-ın* katılmakla hasil olan *eyle-(y)in* «öyle olarak» kelimesi, bu *-leyin* ve ahenge uyarak *-layın* lâhikasını vermiş görünüyor ki, sonra katıldığı kelimelerde *ey* hecesi aşınmış ve düşmüş olsa gerektir.

Bir de gerek Osmanlı ve gerek şimdiki Türkiye lehçesinde zaman bildirir isimlere katılan başka bir *-leyin, -layın* lâhikası vardır ki, müellif bundan bahsetmemiştir.

Bilindiği üzere *-(y)in* nletlik lâhikası sonu konsonlu veya vokalli kelimelere katılarak o isimleri zaman katımacı (zarfı) yapmaktadır: *yaz-ın, kış-ın, gündüz-ün, dönüş-ün, öyle-(y)in* gibi.

İşte bu *-(y)in* eki, *ile* edatına katılarak *ile-(y)in* mürekkep lâhikasını vücade getirir ki, bu lâhika yine sonu konsonlu veya vokalli zaman ismine katıldığı zaman baştaki *i* si düşer: *akşam-leyin, sabah-leyin, gece-leyin* vs. gibi ki: (sabah ile, akşam ile, gece ile beraber olarak) mânasındadır. Bu mürekkep lâhikanın D. L. T. II, 314 arapça *n.a'a* = *ile* (beraber) mânasında *-likin -liğin* dan gelme olması da mümkündür. A.U.E

a zaman isimlerine katılarak zaman katmaç (zarf) ları vücade getirir (bk. s. 262, ihtar 2). Şimdiki Osmanlı lehçesinde bu edatın eskiden kalma biricik kullanışı budur.

b (Eski Osmanlı lehçesinde) cins isim (alem) lerine كى gibi «comme» mânasiyle katılarak hal ve tarz bildiren katmaç (zarf) lık tabirler vücade getirir.

Ml. : کورکچنلین *k(g)ö(ü)g(ğ)ercin-leyin* (A.U.E) «comme le pigeon» (1426 yılı yazmaları, yap. 145 V°);

کوکدکی لاین *k(g)ökdeki-leyin* : gökte olan(lar) gibi (A.U.E) «comme ceux qui sont au ciel» yap. 55);

ءءءلکى لاین اولدى *evvelki-leyin oldu* : evvelki gibi oldu. (A.U.E) «il devint comme avant» (Kırk Vezir);

بى ذى كندلین اكا حمد فنا قلاوز *biz dađı k'endi-leyin aň-a ħamd senā ħılavuz* : biz de kendisi gibi ona ħamd-ü senā ħılalım (A.U.E) «nons ferons des actions de gráce, comme lui» (yap. 22 V°);

ءغرلین *ogur-ıayın* (yap. 64 V° ve 87) veya اوغرلاین *ogrı-ıayın* hırsız (ogrı) gibi, gizlice «en cachette, furtivement, comme un voleur».

Mk. Şark türkçesi : اءل كىشى لایىن اءىل (= köy) kadını gibi «à la paysanne» (GÜG. Dict., s. 121);

ءاتون-لایىن veya ءاتون-ءایىن «comme une femme» GÜG., Dict. s. 389).

c. (Eski Osmanlıca'da) -dik li ve -(y)ecek li fiil siygalarına katılarak neticelenişli «consécutif» (§ 1398) veya faraziyeli kıyaslama «comparatif hypothétique» (§ 1454, 1461 ve 1466) mânalı ulaçlık «gérondive» tabirler vücade getirir. Şimdiki Osmanlıca aynı hallerde gibi ve kadar kelimelerini kullanır.

-dik li veya -(y)ecek li siyganın sonuna gaibe izafet «mülkiyet» zamiri olan ek katıldığı zaman, kıyaslık edatı olan -ce de olduğu gibi, zamircil bir n de alıyordu : سءءءلین *sevdig-in-leyin* sevmesiyle, sevmesi neticesinde (bk. § 1452).

Bu edatı eski bir kıyaslama «comparatif» haleti sonucu (§ 917, ihtar) saymak da mümkündür.

IHTAR. 1 — Şark Türkçesinde -leyin (-deyin) edatı bazan zamirlerin mutlak (mücerret) halete, bazan izafet «mülkiyet» haletine katılır :

ءل-لایىن *ol-ıayın* (A.U.E) veya ان-ىءء-لایىن *an-ıng-ıayın* onun gibi «comme lui» (G. s. 182).

IHTAR. 2 — -leyin unsuru şu aşağıdaki lâhikada da bulunur.

4° ءىلین -ءىلین *cileyin* lâhikası.
ءىلایىن -ءىلایىن

Bu da evvelkisi gibi hal ve tarz mânalı katmaç (zarf) lık tabirler vücade getirmeğe yarar, ve cins isim (alem) lerine ve zamirlere katılır :

Ml. : آءءءلین *adam-cılayın* «comme un homme»;

ءءءل سءءءل كىن بىءءلین ءءءل *Allah söyle-r lâkin biz-cileyin dil-le değil*, «Dieu parle, mais pas avec la langue comme nous» (Ris. B. s. 8).

Bu lâhika kendinde işaret zamirleriyle zamircil bir *n* geliştirir ki, esasen *-ce* edatında da böyle oluyor; ve bu *-ce* edatıyla *-cileyin* deki *ci* unsuru akraba olsa gerektir: [1]

بوجيلاين *bun-cılayın* (A.U.E), شوجيلاين *şun-cılayın* (A.U.E), اونجيلاين *on-cılayın* (=onlar gibi. A.U.E), انجيلاين *an-cılayın* A.U.E «ainsi»;

Mk. 1426 yılı yazmaları: اولرجلين *o-lar-cılayın* (A.U.E), انلرجلين *an-lar-cılayın* (A.U.E) «comme eux», yap. 110 V°:

اشبوجيلاين *iş-bun-cılayın* (A.U.E) «ainsi».

Bu ifadeler tarifçi «déterminant» olarak kullanılabilirler:

Ml. : بن انجلاين كافرون عاجزمين *ben an-cılayın kâfir-den 'âciz-mi-yin* (A.U.E) «suis-je plus faible qu'un pareil infidèle» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 51 V°);

اول ميل كم يخلصدر كنه انجلين ير ميل يابدردى *o'l mil kim yıķ-ıl, miş-dir gene an-cılayın bir mil yap-dır-di* (A.U.E) «il fit construire une colonne (mil: yollarda fersahları bildirmek için dikilen nişan taşı: *Burhan-ı Kati* A.U.E) semblable à celle qui s'était écroulée» (Aynı eser, yap. 63 V°).

İHTAR. — *-leyin* ve *cileyin* lâhikaları aslında fiil lâhikaları (= *-le* ile türeme fiillere katılan ulak «gérondif» sondalıkları «terminaison» idi (mk. § 1339).

Bunlar şark türkçesinde *-ley* ve *-ciley* gibi daha kısa şekillerle görülmektedir:

bu-lay: böyle (A.U.E) şu-lay söyle (A.U.E), a-lay öyle (A.U.E) «ainsi», neçik hetman a-lay pan «des magnats, ainsi que des méréchaux», neçik nemic-ning a-lay ermeni-ning «des Arméniens, ainsi que des Allemands», tö-kö-lay (A.U.E) (GUIGANOF, *Gram. Tat.* s. 61); vaķit-lay vaktinde «à temps» (Dic. s. 68), ka-lay nerede «où?» (aynı eser s. 254); mk. eski Osm. *kanca* (§ 388). Mk. § 1338, zeyl, *sonları*.

Ml. : اسکندرنی اوغول جیلاي امراي *İskender-ni oğul-cılay asra-y* İskenderi oğul gibi esirgeye(rek) «prenant soin d'Alexandre comme de son propre fils» (NEVAL *Tar. Mul. Acem.* s. 61).

[1] Bu takdirde meselâ *ben-cileyin*, *adam-cılayın* kelimeleri aslından *ben-ce-leyin*, *adam-ca-layın* suretinde (adam gibi, benim gibi) mânalarında olmak lâzım gelir ki, o zaman bu (gibi) mânası *ce*, *ca* lardan çıkmış olmalı; halbuki bunlarda bu mânâ yoktur. Diğer taraftan müellifin bu bahsin «İhtar»ında haber verdiği üzere, (böyle, şöyle, öyle) yani (bu gibi, şu gibi, o gibi) mânaları, *bu-lay*, *şu-lay*, *o-lay* dan çıkmakta olduğuna göre, (bu, şu, o) unsurları ayrıldıktan sonra kalan (*-ley*, *lay*) kısımları, (gibi) mânasını vermiş olacaktır. Müellifin, *-cileyin* ve *-leyin* edatlarının en kısa şekilleridir dediği bu *-lay* (*-ley*) ve *-cılay* (*-ciley*) ise, fikrimizce *-cileyin* ve *-leyin* edatlarının aşınıp ta kısaltmış zannedilmemeli; bizzat bunlar (gibi) mânasında olan *eylâ* (D. L. T bk.) = öyle (kezalik, keza) nun çeşitleridir ki, *eylâ* bir taraftan *-c)ilâ(y)* suretini almış, bir taraftan da baştaki *ey* hecesini aşındırarak *-le(y)* kalmış olacaktır.

Evelce de söylediğimiz gibi, (§ 390 — *leyin-layın* lâhikası, haşiye 4) müellif *-layın* (*-leyin*) lâhikalarında *-cılayın* (*-cileyin*) de olduğu gibi, benzerlik bildiren misallerle, (meselâ lehçemizdeki *sabah-leyin*, *aķşam-leyin* vs. de olduğu üzere) benzerlikten başka mânalar bildiren (meselâ *tirig lay*), (*sevdiğin-leyin*) misallerini ayırdetmiş değildir. Halbuki mençe bakımından benzerlik bildiren *-layın* ile, başka mânalar bildiren *-leyin* bir değildir. Bu berikilerin aslı *-ile-gin* veya *-lik-in* olsa gerektir.

Kaldı ki bizzat *-lay* (*-ley*) in da her zaman (gibi) mânasında olmadığı *vaķit-lay* (vaktinde) gibi mânalar vermiş olmasından da anlaşılmaktadır. A.U.E

Mk. *aynı eser*, s. 63: فرزند جیلای اسراب 59 a, *oğul-çılay* oğul gibi (A.U.E) *ferzend cılay asra-b* evlat gibi esirgeyip (A.U.E)

Uymuk-larını (kendine uyar olanları) diri olarak kuyulara gömdürdü (A.U.E) «il fit enterrer vil (*tirik-ley*) les hommes de sa suite» (*aynı eser*, s. 96);

من انکا اچقلاي برکاتم يوق مال لای بردیم *men an-ğa aqça-lay bir-gän-ım yoq mal-lay bir-di-m* ben(im) ona para olarak verdiğim yok, mal olarak verdim (A.U.E) «je l'ai payé en marchandises et non en argent» (GUIGANOF, s. 25).

Son iki misalde *-ley* Osmanlıca'nın *-ce* si mahiyetindedir (Mk. § 920).

Fiil aslından olan öteki kıyaslama lâhikaları şunlardır:

-cuşayn: *man-cuşayn* مونجیلاين «ainisi» (*Uigurica*, I. s. 30 ve 54, Radloff'un tashih ettiği);

-lep (le + ulak olan *-[i]p* ten); mk. § 1310 ki, *-ce* nin mânadaşı olarak kullanılabilir: *yüz-lā-p* (A.U.E) yüzlerce «par centaines»; *but-lā-p* pud (Rus ağırlık tartısı) laren.

Bu lâhika üleşimli «distributif» sayı isimlerine katılır: *birür-le-p* (A.U.E) birer birer, *ikişār-le p* (A.U.E) ikişer ikişer «deux à chacun» (GUIGANOF, s. 111).

-çilep ki, altayca: gibi «comme» mânasını verir.

Mk. *çilep*: gibi «comme» (GASTREN, s. 70); *şehlav* veya *şehlayrak* «eo modo» (*Cod. Com.*, s. 200, 282; note s. 220 (Kuz'a muracaatı bildiren). *şiklā-*) Mk. § 1324.

Mk. Div. L. T. (II, s. 12): ارسلن ليو ككرلم *arslan-layu kükrelim* (A.U.E) «rugissons comme des lions».

Ve müşareket tabanı için *aynı eser* s. 91 ve 92: *ayna-dı-m* 'at-la-ş-u (*altın-la-ş-u*) (A.U.E) «j'ai joué avec un cheval (avec de l'or), . comme enjeu».

Ve nihayet Mk. topluluk «collectif» bildiren *-ev* li sayı isimlerine katılan *-le-ş-ip* lâhikası (§ 504, zeyil):

ik-äv-lä-ş-ip (A.U.E) ikisi birlikte olarak «deux par deux»;

üç-äv-lä-ş-ip (A.U.E) üçü birlikte olarak «trois par trois» (*Aynı eser*, s. 18).

5° İlgiçlik tâbir «locution postpositive»: *misil-li* veya (gerilemli vokal uygunluğu «assimilation vocalique régressive» ile, bk. § 161 ihtar ki, bu -li- lâhikasının eskimsek söylenişinden ileri gelir), *müsül-lü* [1] bu *gibi* kelimesinin mânadaşısıdır (§ 336).

Ml.: *ba müsül-lü adam-lar* «de pareilles gens».

Bu tabir Çağatayca'da da vardı; fakat bu (mânadaşı olan *oşşa-ş* edatı mef'ulün ileyh taksını aldığı gibi) mef'ulün ile, h ile kullanılırdı.

Ml.: *firişte-gü misil-lik* (A.U.E) meşeğe benzeyişli «semblable à un ange» (PAV. DE COURT, *Mirâc - Nâme* yap. 5 V°).

O zaman buadaki *-lik* lâhikası tekid için getirilmiş artık bir edat «explétif» rolünü oynar. Fakat bu mutlak (mücerret) haletiyle bulunarak şüphesiz ki § 535 de kaydedilen teşekküle benzer bir başka yapılaşma kullanılır.

[1] Bu, Osmanlıca'da böyle değil, *misil-lü* suretinde ahenksiz ve son vokali medli olarak kullanılırdı. Bu sebeple bunda gerileme bir vokal uygunluğu yoktur. A.U.E

Çak-lık (§ 919), *yosun-luk* (Çağatayca'da: bu *yosun-luk* bu tarzlı «de cette sorte») ve belki *yoñ-luk* hatırlatışlı, andırışlı (A.U.E) tabirlerinde de böyle olsa gerektir:

بولوت بنگلیغ bulut yağ-lıg bulut andırışlı (A.U.E) «comme un nuage» (NEVAL, *Muḥ. Lug.* s. 9.);

yüz-i âdem-i kişi tüg kıyruğ-ı tuynağ-ları yinäk yañ-lık (Burağ dedilen atın) «sa face (sa tête: étail) comme celle d'un humain, sa queue et ses sabots comme ceux d'une vache» (PAV. DE COURT., *Mirâc-Nâme* yap. 3) Mk. Teke lehçesi: *galı*.

Edebi Osmanlıca'da *misil-li*, *misil-lik* in mânadağı olarak امثال *emsâl* (Arapça مثل *mesel* in cem'i) ve مثال *misâl* kelimeleri de kullanılır ki, bunlar bir isim (alem) ile yapılan bir izafet terkininin ikinci haddi olarak bulunur.

Ml.: *دکز مثال عسکر deñiz misâl-i 'asker* «armée pareille à la mer» (Rouen 1493 yazmaları, yap. 81), ve farsça terkip tarzıyla: مثال بحر *misâl-i bahr*;

بوتك امثال توابع bun-uñ emsâl-i tevâbi' bunun gibi tebaalar (A.U.E) «des sujets de cette sorte» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. 58, muk. *Aynı eser*, yap. 61 V°).

Bu yapılama, § 238, Mülâhaza 1 de kaydedilen müatesna bir ifade çalımına yaklaşıp. Eski Osmanlıca'da şu kelimelerle de kullanılırdı:

1° ... e beuzer, «comme, semblable à...» mânalarıyle (kıyaslama, teşbih) Farsça'nın مانند *mânend* kelimesiyle:

Ml.: *کان سل مانند آندی kan sel mânend-i ak-di* «le sang coula, comme un torrent» (*Battal*, s. 29, I. 23).

2° ... takımdan, ... cinsten, ... gibi «comme, ... tels que...» mânasıyle (söylenecek misalleri haber vermek üzere kullanılan) Arapça مقوله *mağûle* kelimesiyle:

Ml.: *چر چوب و ذییل و سهوردی و فضالات مقولسی مردار استهله çer çöp ve zibil ve s. pür-ün-tü ve fadalat* (pislik) *mağûle-si mardar nesne-ler* vs. «toutes choses sales, telles qu'ordures, fumiers, balayures, etc.» (*Bürh. Kât.*, s. 101, I. 16);

ایچه سچیم و تنیب مقولسی ایب ince sicim ve kınağ mağûle-si ip vs. (A.U.E) «toutes sortes de cordes, comme ficelle mince, corde de chauvre, etc.» (*Aynı eser*, s. 111, I. 11).

Bu misallerdeki *mağûle-si* kelimesi sıfat olarak kullanılıyor; fakat *gibi* ile yapılan ifadelerde olduğu gibi (§ 387, 3°) bu ismi (alem) olarak ta kullanılabilir:

Ml.: *یپاگی و پوق مقولسه دینور ... yapağı ve pamuk mağûle-sin-e denir* (A.U.E) «(ce nom) est donné à des (choses) comme la laine, le coton, etc.» (*Aynı eser*, s. 101, I. 22);

ایز آدمک وجودی کبریت احمر مقولسی در iyi adam-uñ vucūd-u kibrit-i ahmer mağûle-si-dir (A.U.E) «le brave homme est comme la pierre philosophale» (HEZARFENN, *Kanunnâme*, BEHRNAUER tarafından Z. D. M. G., XV, s. 327 de kaydedilen).

mağûle kelimesi bazı ifadelerde (bir şahıs zamirinden sonra) izafet «mülkiyet» zahirini kaybeder, ve bir edat rolünü oynar.

Ml.: *پس بز مقولیه احوال اسرار ماگردن استفسار همان مصداق نصحہ پوزینه وغاردر pes biz mağûle-ye ahoâl-i esâr-ı mülük-aon istifsâr heman misdâğ-ı kıssa-i püzine vü gâr* (mağara: A.U.E)-dir (A.U.E) «done demander à des gens de notre espèce

les secrets des rois, c'est renouveler l'apologue du singe et du charpentier (doğramacı?)» (*Hümāyun-Nāme*, s. 83, l. 20; mk. *hun-uñ gibi ye.* § 887, 3°). *maḳāle* kelimesi için bu söylenen sözlerden, *gibi* kelimesinin eskiden nası olup da bir isim (alem) gibi kullanıldığı hakkında bir fikir edinilebilir (Mk. § 886 İhtar).

B. MİKTARLIK KIYASLAMA «COMPARAISON QUANTITATIVE» İLĞİÇLERİ.

قدر *ḳadar*.

891. Miktarlık ilgiçler, beşaber buldukları isimlerle miktarlık katmaç (zarf) tabirleri (§ 475 ve aşağısı) ve miktarlık tarifçiler (vāsıflar «épithètes») (§ 1075 ve aşağısı) vücade getirirler.

Bu ilgiçlerin içinde en çok kullanılır olanı *قدر** *ḳadar* (yapmacık kitap söylenişiyle: *ḳader*) «quantité» dir ki, asıl Türkçe olan *çak*, *çağ* «quantité» kelimesinin yerini almış, ve bu ise -ca (-ce) lâhikası (§ 918) haline girmiştir.

Mutlak (mücerret) haletli bir isimden veya aidiyet «génitif» haletinde bir zamirden sonra geldiği zaman (mef'ulün ileyih haletiyle kullanılışı hakkında bakınız § 903) miktarında, miktarınca «autant que...; aussi que...» mânasını verir.

M1 : پدری قدر *peder-i ḳadar* «autant que son père»;

اوته کی قدر اینی دکل *öte-ki ḳadar eyi değil* «il n'est pas aussi t on que l'autre»;

سنتك قدر *sen-iñ ḳadar* «autant que toi»;

Bazan *ḳadar* kelimesi *gibi* kelimesine yakın bir mânâ alır (miktarlık kıyaslama).

M1. : چشم انصاف قدر كامله میزان اولماز *çeşm-i-insāf [1] ḳadar kāmīl-e mīzān ol-ma-z* «pour un homme vertueux la meilleure balance c'est (l'oeil) de l'impartialité» (Türkçede terazi kefesine «göz» serier); کسی نقصانی بیلمک قدر عرفان اولماز *kişi noḳsān-ın-ı bil mek ḳadar 'irfān ol-ma-z* (Tā.īb), «la meilleure science pour l'homme c'est de connaître son insuffisance»; keii. keii. : «il n'y a point de balance autant que (c'est-à-dire comme) l'œil de l'impartialité, etc.».

892. *ḳadar* kelimesi bazan şu mânalarda olabilir:

1° Kadar büyük, miktarınca büyük «aussi grand que...».

[1] L'équité, la justice. A.U.E

Ml. : ذکرمن طاشی قدر بر قاروق *değirmen taş-ı kadar bir kavaç* «un kavuç (sorte de bonnet qui n'est plus en usage) grand comme une pierre meunière» (Nasred-din Hoca hikâyeleri);

چارشاف قدر بر قرنگ چریده می *çarşaf kadar bir f(i)reng ceridast* «un journal européen grand comme un drap de lit» (HUSSEIN RAHMI, *Metres* s. 23);

هر بر کوزی تمام دنیا قدر *her bir g'öz-ü tamam dünya kadar* (A.U.E) «chacun de ses yeux (est grand) comme le monde entier» (Bibl. nat. yazmaları. Türkçe ilâveler 181, yap. 253 V°).

2° Kadar bir yaşta, miktarında bir yaşta «du même âge que...».

Ml. : قومشوم احمدك اوغلم قدر بر قیزی وار *komşa-m Ahmed-iñ oğl-am kadar bir kız-ı var* «mon voisin Ahmed a une fille du même âge que mon fils»;

بن سنك قدركن *ben sen-iñ kadar-k'en* (veya *ik'en*) «lorsque j'avais ton âge».

893. *kadar* kelimesi bazan da «aşağı yukarı... kadar, şöyle böyle... kadar, tahminen... kadar (miktarında) mânasını verir:

يوز ورقة قدر بر رساله *yüz varaka kadar bir risâle* «une brochure d'environ cent feuillets»;

قاچ باشنده قدر وار ؟ *kaç yaş-ın-da kadar var?* «quel âge a-t-il (elle) environ?»; mk. *bu kadar* (§ 479).

Böyle bir sayı ismiyle yapılan tabir, sayı isimlerinin tâbi olduğu aynı şartlara uyarak izafet «mülkiyet» lâhikası alabilir (§ 363 ve 364).

Ml. : اشقيا مغلوب و منهزم اولهوق اوچبيك قدری قتل و اعدام قلندی *eşkiyâ mağlûb ve mûrhezim ol-arak üç bin kadar-ı katt-ü-fdâm kıl-ın-dı* «les insurgés ayant été défaits trois mille d'entre eux environ furent massacrés» *Cevdet Tarihi* II, 116);

İHTAR. 1 — Bu kelime Balkan Türklerince *kaa* suretinde de söylenir.

Yine mk. Anadolu'da *kadaç* (*bu kadaç* «tant» GIESE, s. 40) ve Makedonya Türklerince *kadan* (*verdiğ-im kadan* «autant que j'ai donné» ki bu, Selânik'te kaydedilmiştir) bk. § 904, zeyil.

İHTAR. 2 — Azerce'de *kadar* kelimesi izafet terkibine de girer:

Ml. : بیر توك قدری ده ایناغازلر *bir tûğ kadar-ı da inan-ma-z-lar* «ils n'en croiront, rien», keli. keli. : «ils n'en croiront la quantité d'un poil» (FETH ALİ AĞ. *Azerce komedyaları*, s. 99).

894. Mikdarlık kıyaslama edatı olarak *-ce* (§ 919) ile ve yine Arapça'nın *مقدار* *mikdar* «quantité» kelimesiyle teşkil edilip *kadar* la mânadaş olan ve mutlak (mücerret), mefulün fih, *-ce* li nispet «relatif» haletleriyle veya alt yanında gaibe izafet «mülkiyet» zamiri olmak ve bir izafet terkiбинin ikinci haddini vücade getirmek suretiyle de kullanılır:

Ml. : (مقدارده ؟ مقدارچه ، مقداری) لزومی مقدار *lüzüm-u mikdar* (*mikdar-da; mikdar-ca; mikdar-ı*) «autant qu'il est nécessaire, dans la mesure du nécessaire», (لزومی قدر) *lüzüm-u kadar* tâbirinin mânadaş);

تشهد مقداری *teşehhüd miḳdār-ı* «un court espace de temps, un peu» (asıl mânasıyla: namazda (son oturuşda) ayakların ökçeleri üzerinde otururken *teşehhüd* (şehadet getirme) denilen ve *şehâdet* kelimesi (kelâmı) diye hep bildiğimiz iman tazeleme duası: *lâ ilâh-e ill-Allah...* dan ibaret olan duayı ezbere okuyacak kadar zaman) «proprement, la quantité de temps qu'il faut pour prononcer la formule de prière appelée *teşehhüd* récitée pendant qu'on est assis sur les talons et contenant le fameux témoignage de la foi ou *şehâdet: lâ ilâhe ill-Allah*);

یوز الی خانه مقداری له یهودیسی *yüz elli hâne miḳdār-ı leh yahudi-si* «des Juifs polonais au nombre de 150 familles environ»;

فی الجملة هر كوك فرشتك حضرتك یقین لئی مقدارجه قرقسی ارتق وسی زیاده در *fi-l-cümle her gök firışt-in-in Hazret-e yakın-lığı-ı miḳdar-ca korku-su art-ık vus'u ziyâdedir* [Umumiyetle gökteki her meleğin (firıştenin) hazreti (Allah) a yakınlığı nispetinde korkusu çok ve gayreti ziyade olur. A.U.E.] «la crainte (de Dieu) et le zèle de tous les anges de (chaque) ciel augmentent en raison de la proximité de la Divinité» (1426 yılı yazmaları, yap. 64).

Bu tâbirlerin başkaca mânadaşları olarak *derece* ve eski osmanlıca'da *رتبه rûbe* ve *مرتبہ mertebe* gibi Arapça kelimeler kullanılır: *لوزی درجه ده lüzûm-u derece-de* *قدر لوزی lüzûm-u kadar* (bk. yukarıya).

Ml.: *Rûm-da merḫum Ebu-s-su'ûd* *derece-sin-de* «arab-ça yaz-an gel-me-miş-dir ten pays de Roum (en Turquie) personne n'a jamais écrit l'arabe aussi bien que feu (le *chelkh-ül-Islam*) Ebu-s-Sououd»;

بو زیان چکلمک درجه لرتنه [2] بالغ اولدی *bu ziyân çek-il-me-mek derece-ler-in-e bâliğ ol-du* «ce dommage a atteint des proportions intolérables».

(*derece*) kelimesi burada cemi halinde olup, bir isim ile bir ilgiç arası mahiyetindedir.

Ml.: *bu mertebe kıılıç* *چالیدیر که تاتاردن آتیق اوج دورت بیک آدم خلاص اولدی* *çal-di-lar-ki tatar-dan ancak üç dört bin adam halâs ol-du* (A.U.E) «ils jouèrent si bon du sabre, qu'il resta à peine trois ou quatre mille homme de l'armée de Tatars» (DIETRICI, *Liy. Mahm.* P. s. 9).

895. *qadar* ilgici ve onun mânadaşı olanlar, *gibi* ilgisinde olduğu üzere, kendisinden evvel mutlak (mücerret) haletinde bir işaret veya sorgu zamiri bulunduğu zaman, ölçü katmaç (zarf) ları veya ölçü tarifçileri olabilirler:

Ml.: *bu kadar, şu kadar, o kadar* (A.U.E);

[1] Müellif bunu *derece-de* suretinde veriyor. A.U.E

[2] Müellif bunu *derece-ler-e* suretinde veriyor ki, o zaman üst başındaki kelime (çekilmez) olmalıydı; veya bu kelime *derece-ler-in-e* suretinde olmak gerektir. A.U.E

bu rütbe, bu mertebe, bu derece (A.U.E)
 «autant, tant que...»;
 ne miqdar, ne kadar (A.U.E), (Çağatayca'da:
 ni miqdar) «combien?» şark türkçesinde mânadaşı
 niçe. Mk. azerce: siz ne miqdarsınız «combien êtes-
 vous? (FETH ALI AH., s. 86).

Bu ifadelerden 475 inci bendde ve ardınca gelen bendlerde bahsedilmiştir.

Şurada, eski Osmanlıca'dan alınmış bir kaç misal veriyoruz ki, bunlar 477 inci benddeki misalleri tamamıamaktadır:

Ml. : اول قدر که دلخواه استون و بر اول قدر که اول قدر اون دغ اولسون [1] اولسون
 oğ kadar ki dile-dü-ñ sen-ün ol-san, ve bir ol, kadar dağı bile ol-sun. [ne kadar dileğinse o kadarı senin olsun, hattâ bir misli kadariyle beraber olsun, ve başka bir rivayete göre de on misli kadarı olsun (A.U.E)] «je t'en accorde autant que tu en as demandé et même deux fois plus» (keli. keli.: «une fois autant encore»); une autre version dit: «dix fois autant» (1426 yılı yazmaları, yap. 194 V°);

اول قدر که اول فوغانك... يانه بر او قدر قوی تره
 oğ koga-nañ... yan-ın-a bir oğ kadar
 kuyu kaz-a-lar (A.U.E) «qu'à côté de ce puits (şimdiki osmanlıca'da «caou» mânasına olan k ga burada kuyu mânasıyledir) on en creuse un autre de même grandeur» (Halviyât-ı Şāhi, yap. 12).

IHTAR. — Tekrarlı bu kadar tabiri «tant et tant» mânasında olur (1426 yılı yazmaları, yap. V° 194: [2] ایشبو قدر ، ایشبو قدر işbu kadar, işbu kadar. (A.U.E)

4. MUTLAK (MÜCERRET) HALETİNİ ALAN MEKÂN İLGİÇLERİ.

896. Bunlar az miktarda olarak şunlardan ibarettir: *üzre*, *içre* ve *sıra*. İki evvelkiler eskimiş olup [3], her ikisinde de *-re* unsuru bulunmaktadı.

-re
-ra lâhikası. — Bu unsur şöyle bir çok mekân veya zaman katmaç

(zarf) larında bulunur:

bu-ra «ici»; *şu-ra*, *o-ra* «là» (§ 383); *ne-re?* Azerce *ha-ra?* «où?»;
daş-ra «dehors»: *soñ-ra* «après» (§ 911);

Mk. (eski türkçede): *kösrä*; *ön-rä* «avant» (uygur metinleri); (eski türkçede): *as-ra* «en bas».

-re lâhikası *ara* «espace, intervalle, endroit» (§ 389) isimden sonra gelir ki, bu *yer* «endroit» ve *orta* «milieu, espace» kelimelerinin mana-daşıdır:

[1] Metinde اولسون ve دغ kelimelerindeki konsonlar harekelidir. A.U.E

[2] Metinde bu kelimelerdeki harfler de harekelidir. A.U.E

[3] *Uz(e)re* eskimiş değildir, A.U.E